

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"א
תשע"ג
חספו 431

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים

תפילת אב הרחמים כהכנה לקריאת התורה

אחד מן השיאים בתפילות שבת הוא ללא ספק הוצאת ספר התורה לקראת קריאת הפרשה השבועית. אמנם תקנו חכמים אמירות מסוימות גם בקריאות שחלות באמצע השבוע (שני וחמישי, תעניות, ראש חודש וימי חול המועד), אבל בשבת הרחיבו אמירות אלה. הקטע הקצר והאחרון שנאמר לפני שמעלים את הקרוא הראשון לתורה הוא:

אב הרחמים, הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים, וימלא משאלותינו במידה טובה, ישועה ורחמים.

הראשון המזכיר תפילה זאת כלשונו, הוא ר' שמחה מויטרי, תלמיד רש"י בסידורו הידוע "מחזור ויטרי", סידור שהתקבל בקרב יהודי אשכנז זה מאות בשנים. הוא מוסיף שם במקור קטע סיום שכיום אומר הגבאי בשינוי לשון בזמן שמעלה את הקרוא הראשון, לאחר המילים "ישועה ורחמים", שהגבאי מוסיף את המילים "ויעזור ויגן ויושיע לכל החוסים בו ונאמר אמן". תפילה זו נאמרת בכל פעם שמוציאים את הספר, גם בימי החול.

ביאור קטעים מתוך התפילה:

א עם עמוסים: מחזור ויטרי ביאר שכוונת הביטוי "עם עמוסים" היא שמכוון לעם ישראל שעליהם כתוב בישעיה (מו, ג) "העמוסים מני בטן". יצוין שהביטוי "עמוסים" ככינוי לאומה נמצא גם בקידוש לבנה, "עטרת תפארת לעמוסי בטן". אם כן אנו מבקשים שאבינו שבשמים, בעל הרחמים ירחם על עמו.

ב ויזכור ברית איתנים: האבות נקראו "איתנים" בחנוכת מקדש שלמה שנערך ב"ירח האיתנים בחג", שדרשו חז"ל בבבלי (ראש השנה, יא ע"א) "בירח שנולדו בו איתני עולם". בחודש תשרי נפקדה שרה (נוסף על רחל ורחנה) אם יצחק אבינו. זכות אבות עומדת לנו גם ברגעי תוכחה, כאמור בויקרא בסיום התוכחה בפרשת בחוקותי "וזכרתי את ברית יעקב" (ויקרא כו, מב).

ג ויגער ביצר הרע מן הנשואים: ה' ירחיק את יצר הרע מישראל, אותו עם שה' נשא, כאמור "ואשא אתכם על כנפי נשרים" (שמות יט, ד).

ד יציל נפשותינו מן השעות הרעות: מקור הביטוי הוא בירושלמי (ברכות ב, א) "יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שתצילנו משעות הקשות הרעות היוצאות המתרגשות לבוא לעולם". אמנם חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (ברכות נד ע"א), והטעים הגר"א שצריך לברך באותה עוצמה פנימית על מה שנראה לנו כרע כשם שנעשה זאת בלב שלם בהודאה על הטובה. אבל מכל מקום עלינו להיערך מול זמנים

שנראים קשים ואנו מבקשים סיוע אלוקי לך. אין ספק שבעמדנו לקרוא כעת בתורה, דרך החיים ותוכחות המוסר של היהודי, נוכל להינצל מיצר הרע, כדברי חז"ל "בראתי יצר הרע, בראתי תורה תבלין" (בבא בתרא טז, ע"א). אבל נוסף על כך התורה גם תגן עלינו, פשוטו כמשמעו, כדברי הגמרא (סוטה כב ע"א) "תורה מגנא ומצלא". זה בא לידי ביטוי בסיום קטע "אב הרחמים" שבמחזור ויטרי "ויגן ויושיע לכל החוסים בו".

ה הביטוי "אב הרחמים" בתחילת הקטע מופיע בצורת סמיכות, לאמור האב של הרחמים, בדומה לכינוי של אברהם "אב המון גויים" (בראשית יז, ד-ה).

ו הביטוי "ויגער ביצר הרע" מזכיר את דברי הנביא זכריה (ג, ב) הנקראים בהפטרות שבת חנוכה ובפרשת בהעלותך "ויאמר ה' אל השטן, יגער ה' בך השטן". עניינו הוא שהשטן לא ישלוט ולא יפגע בי, אלא יתרחק ממני. כך גם אומר שליח הציבור בתפילה המרגשת לפני מוסף של ימים נוראים "הנני העני ממעש" ושם הוא מתבטא "ותגער בשטן לבל ישטינני". בראש השנה יש לכך חשיבות שכן תקיעת השופר אמורה לבלבל את השטן.

ז ויחון אותנו לפליטת עולמים: זו תפילה ואיחול שנתקיים לפליטת עולמים. לאחר השבח הגדול של המלכת ה' ובקשת המקדש בתפילת "ברוך שמייה" שקדמה לתפילה זו ומקורה ב"זוהר" פרשת תרומה, אנו מבקשים שהקב"ה יזכרנו ברחמים ואנחנו מצדנו מצווים לשמור את כל הכתוב בה. כך נהיה עם עמוסי בטן, שה' העמיס על עצמו קבלת עול תורה ומצוות, מעין מה שמצינו בברכת יעקב ליששכר "חמור גרם" – שלקח על עצמו משא גדול של אחריות ללימוד תורה ולהיות מיודעי הבינה בסנהדרין האחראים לקביעת מועדי ישראל ושמירתם על ידי האומה.

ח קיום המצוות מותנה באמונה ובביטחון מצדנו. מול כל אותם שעלולים להיות במרד של "פן יאנף ותאבדו דרך" – "אשרי כל חוסי בו" (תהלים ב, יב) – התקין המחזור ויטרי שהתורה תגן ותושיע לכל החוסים בה.

שנוכה בעזרת ה' להמשיך במפעל לימוד התורה והחינוך בבתי המדרשות שלנו, כך שלא רק שה' יזכור את בריתו ליעקב, ליצחק ולאברהם, אלא גם את "הארץ אזכור" (ויקרא כו, מב) ויחיש את גאולת עמו מתוך רוחב דעת, לא "בשעות רעות" ויצר הרע, אלא בשמחה ובטוב לבב. אמן.

הרב שמואל הרשלו
ר"מ במכון ההוראה עלי

תפקידם של הכהנים

הכהנים נותנים מענה לכך, בשני מישורים: במישור הראשון, הכהנים מהווים כעין תכשיט. כשיש לאדם פינה חמה בחייו שבה יש מקום גם למוסר, יש פינה שבה אנשי הדת ידרשו את הדרושים שלהם, המצפון מקבל את המנה שלו, ומסתתמים טענותיו. האספסוף מתקבץ מפעם לפעם לשמוע את דרשות המוסר הנפלאות, ומיד לאחר מכן ישוב להתאוות תאוה. והעיקר – האדם חי בשקט. במישור השני, הכהנים נצרכים לבסס ולתחזק את האידאולוגיה של החומרנות. יכול אדם לבטוע בחומרנות לא מתוך אידאולוגיה, אלא מתוך חולשה. אין לו כוח נפשי להיאבק על חייו ופשוט נותן לעצמו לשקוע. אולם טביעה בחומרנות יכולה לבוע ממקום אחר לגמרי. התרבות המצרית לא רק שקעה בחומר מתוך חולשה. תרבות זו טיפחה את החומרנות כאידאל, כמטרת חיים. עוצמות חיים מנותבים לחוויות חומרניות גסות. החומרנות הופכת לדת שאותה מבססים הכהנים, אנשי הדת.

בתרבות שכזו, היעדר הכהנים עדיף מהימצאותם. הם אלה הנותנים את הלגיטימציה להמון להמשיך במסלול חייו הברברי. הם נותנים לחומרנות את ההכשר הנדרש, להשתיק את תביעת האדם להתרוממות. לא כאלה חלק יעקב! תפקידם של הכהנים בעם ישראל הוא ההפך הגמור: תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב מעון. כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ד' צבאות הוא (מלאכי ב, 1-2).

הכהנים הם מלאכי ה', אנשי מעלה, ותפקידם הוא להורות דרך להתעלות מוסרית כללית של כל האומה. תביעת המוסר הקבועה והבלתי מתפשרת היא נחלת האומה הישראלית, ובראשה עומדים הכהנים, לא כתכשיט, לא כאמצעי להשתקת התביעה המוסרית ולא כיוצרי אידאולוגיה שמצדיקה שפלות וגסות, אלא כראשים וכמנהיגים המרוממים באופן קבוע את האומה כולה לקרוא בשם ה'.

שלום הימן

תלמיד במכון ההוראה עלי

בפרשתנו מתואר הרעב הגדול שהיה בארץ מצרים ושגרם למצרים למכור את נכסיהם לשלטון תמורת אוכל. בסופו של תהליך עמדו המצרים לפני יוסף ואמרו לו:

לא נכחד מאדני, כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני, לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו. למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו? קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם, ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה! (מז יח – ט).

יוסף קיבל את הצעתם, קנה אותם ואת אדמתם, אך לא הסתפק בזאת. הוא עשה טרנספר כללי בכל ההתיישבות המצרית: "ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו" (מז, כא), אולם רק פלח אוכלוסייה אחד נותר על עמדו: "רק אדמת הכהנים לא קנה, כי חק לכהנים מאת פרעה, ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה, על כן לא מכרו את אדמתם" (מז, כב).

מדוע החוק המצרי אפשר לכהנים לאכול משולחן המלך? מה פשר המעמד המיוחד שניתן להם בממלכה המצרית הקדומה? הכהנים הם אנשי הדת, "כל לשון כהן משרת לאלוהות הוא" (רש"י שם). מדוע חשוב היה למצרים לתת לאנשי הדת מעמד מיוחד בארצם?

בספר גבורות ד (פ"ד), מבאר המהר"ל שעיקר הנקודה של המצרים היא ההשתעבדות לחומר. התרבות המצרית גורסת שיש לאפשר לחומר את זרימתו הטבעית, ללא מצורים, ובעיקר ללא מעצורי מוסרות המוסר. לדידם, המוסר רק רודה את האדם, מכופף את קומתו, משפיל וחונק אותו. על כן אין סיבה לאפשר לו לחסום את נטיותיו הטבעיות של האדם. על רקע זה עולה השאלה ביתר חריפות – מה להם ולכהנים? מה להם ולאנשי דת?

תרבות שכזו זקוקה לכהנים ולאנשי דת כאוויר לנשימה. הרי אדם נברא בצלם אלוקים ויש בקרבו מצפן מוסרי טבעי הדואג להעיר את האדם מתרדמתו. אדם שטוף תאוות חומרניות נאלץ להתמודד עם הזעקה הפנימית המוסרית של מצפנו הטבעי שאינו נותן לו מנוח. המצפון תובע מהאדם התרוממות מוסרית ערכית, הנותנת משמעות ופשר לעצם חייו ולמצויאות כולה. כיצד יכול אדם שכזה לחיות עם עצמו!?

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

ברוריה מכמך

מדבריו לפרשת ויגש

"המלכים נועדו"

פרשתנו מתחילה בפגישה הדרמטית בין יוסף ויהודה. תכלית התנכרותו של יוסף אל אחיו היתה לשם התועדותו איתם. אז "בהתודע יוסף אל אחיו", מתגלה האחדות האמיתית של שבטי ישראל וההתועדות הזאת היא של מלכים הנפגשים יחד, כפי שאמרו חז"ל על הפסוק: "הנה מלכים נועדו, עברו יחדו" בית ישראל נבנה מלאה ורחל יחד, ומלכות ישראל נבנית מהתחברות יוסף ויהודה יחד. אחר כך האורגניזם על כל איבריו מתגלה בשלמותו כשבאים הבנים לשמוע ברכת יעקב אביהם, המוסר לכל אחד מהם את תפקידו. התפרטות הערך המיוחד של כל שבט הכרחית להתקמות הגוף הלאומי. פה, בהתועדות יוסף אל אחיו, מתחילה התגבשותו. מתברר שכל החילוקים אינם אלא גוונים של אחדות אחת, כשם שכל ההבחנות שבהווה שייכות ל"תורת ד' תמימה" ולמעשה ד' התנמים. יוסף ויהודה חלוקים בהופעתם המלכותית, ובפגישתם הם מתאחדים ליסוד המלכות העתידה לקום בישראל. "הנה מלכים נועדו, עברו יחד".

המלכות האמיתית של ישראל שייכת לבני לאה, והיא מלכות בית דוד. אמנם, לפני כן יש צורך במלכות מבני רחל, והיא מלכות שאול, בתור הכנה, – כמו שמלכות יוסף במצרים היתה הכנה למלכות יהודה בארץ ישראל. [...] בפרשיות "ויגש-ויחיי" מופיעים השבטים בתור התחלת עם ישראל, לכן "בהתודע יוסף אל אחיו", נפגשים יחד שני היסודות של מלכות ישראל. כבר עכשו מתחיל כח המלכות של יהודה להופיע. כשחזרו בני יעקב ממצרים, ראובן הוא שהתחיל לדבר עם אביו למען ישלח את בנימין, אבל יהודה הוא המסיים ואומר: "אנכי אערבנו ... ואם לא ... וחטאתי לך כל הימים". כמו כן בפרשתנו אנו רואים את גבורתו ותקיפותו של יהודה המסכים להימכר לעבד במקום בנימין, ואחרי הפירוד, מתחיל להתגלות היסוד של הבנין השלם הכלל ישראלי. הולכים ומתחברים שני המשיחים, משיח בן-יוסף עם משיח בן-דוד [...].

מתוך: שיחות הרב צבי יהודה – בראשית, בעריכת הרב שלמה אבינר, ירושלים תשנ"ג, עמ' 415-416.